

TEZAURUL DE DENARI ROMANI DE LA RÎPILE (COM. GURA VÂII, JUD. BACĂU)

de VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA

Dintre descoperirile monetare, cele din aşezări reprezintă una din categoriile cele mai importante. Monedele găsite în aşezări folosesc atât pentru datare, cât şi în scopul identificării stadiului respectiv al circulaţiei monetare. Din acest punct de vedere, tezaurul de la Rîpile ¹ aruncă o lumină nouă asupra nivelului de dezvoltare economică, oa şi a circulaţiei monetare în regiunile est-carpătice, din secolele II-III e.n.

Tezaurul de la Rîpile a apărut în anul 1962, în timpul săpăturilor arheologice ² din aşezarea carpică de la locul numit „Silişte“, în S 4, la metrul 9 şi la adâncimea de 0,20 m³. Vasul în care au fost ascunse monedele, probabil, cu prilejul lucrărilor agricole a fost spart, o parte din monede găsiindu-se împrejur. De asemenea, este posibil ca numărul pieselor din depozit să fi fost mai ridicat ⁴.

Vasul tezaurului de la Rîpile (Muzeul de istorie al municipiului Gh. Gheorghiu-Dej, Nr. Inv. 892), este lucrat cu mîna dintr-o pastă poroasă, brun-cărămizie ; se constată o ardere secundară. La exterior se păstrează urmele unei angobe negricioase, lustruite. Este un recipient de mici dimensiuni (î = 90 mm ; diam. g. = 69 mm ; diam. max. = 88 mm ; diam. f. = 59 mm), de forma unui „butoiaş“ cu gura ruptă. Între gît şi corp, pe umăr, se reliefează o nervură subţire. Fundul este drept şi uşor alveolat la mijloc (Pl. I/1, 2). Pornind de la formă, decor, caracteristicile tehnice şi ale pastel, atribuim acest vas — ceramiciei carpice, respectiv tipului A, b/1, potrivit clasificării întocmite de către Gh. Bichir, avînd analogii mai apropiate cu vasul găsit la Varniţă (Poiana — Dulceşti) ⁵. Faptul că vasul a fost distrus parţial (gura), ca şi capacitatea sa, indică nerecuperarea integrală a tezaurului care, probabil, a fost mult mai mare.

Structura tezaurului. Cele mai vechi monede găsite la Rîpile sînt de la M. Antonius (tabelul nr. 1). Ele constituie nucleul depozitului, reprezen-

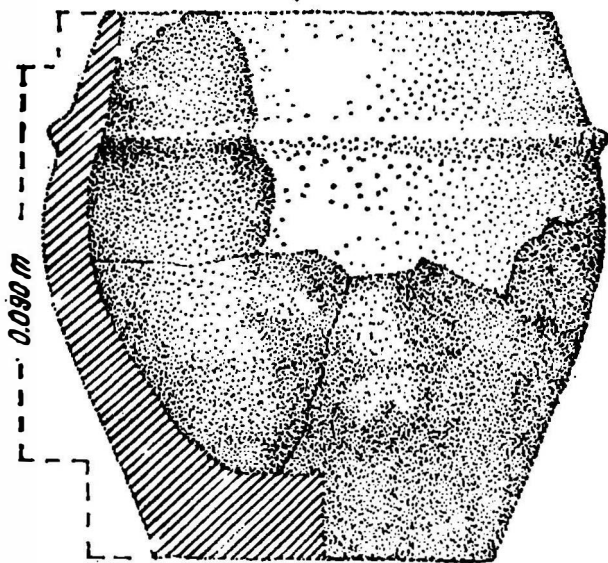
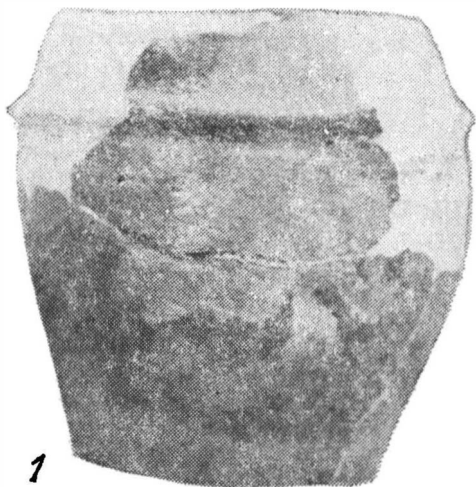
1 Tezaurul este menţionat pînă acum de B. Mitrea (SCIV, 15, 1964, 4, p. 578, nr. 66 ; *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 382, nr. 66), C. Buzdugan (SCN, IV, 1968, p. 445), M. Chiţescu (SCIV, 19, 1968, 4, p. 663), V. Mihailescu-Bîrliba (*Mem. Antiq.*, II, 1970, p. 329-330) şi J. Winkler (SCIV, 22, 1971, 1, p. 98).

2 Săpături efectuate de către C. Buzdugan şi C. Eminovici, cărora le mulţumim pentru faptul că ne-au permis publicarea acestui depozit monetar.

3 Informaţii de la C. Buzdugan.

4 C. Buzdugan, în SCN, IV, 1968, p. 445.

5 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, pl. XLVIII/1.

Pl. I. — Vasul tezaurului de la Râpale. 1. foto; 2. desen.

tind 50% (8 ex.). Un denar de la Vitellius (6,25%) face legătura cu ultimele emisiuni din tezaur, 5 piese de la Vespasianus, care, de asemenea, semnifică o prezență însemnată (31,25%). În sfârșit, din tezaur mai fac parte și două monede „barbare” (12,50%) una, o imitație de la M. Antonius iar, cea de-a doua, imitând un denar imperial din sec. I sau II e.n. (Pl. II-III).

Tezaurul de la Rîpile are analogii în structura depozitului de la Bozieni⁶. Descoperirea de la Bozieni, de unde s-au recuperat 14 monede din 25 existente inițial, este formată din denari romani republicani și imperiali. Cele 3 piese republicane sînt *fourrées*, de la *Ti. Claudius* 1 (Sydenham, 770, an 78 i.e.n.) și *M. Volteius* 2 (Sydenham, 774, an 76 i.e.n.). Se adaugă 10 denari ai lui M. Antonius, emiși în 32—31 i.e.n.; 6 monede dintre acestea sînt *fourrées*. Depozitul se încheie cu un denar *fourrée* de la Vespasianus. Mai este menționată o monedă complet ștearsă (probabil, tot un denar de legiune) și sînt amintite două fragmente de denari republicani. Cele 14 exemplare identificate, datează din 78 i.e.n. — 69/70 e.n. Monedele emise de M. Antonius reprezintă 71,42%, constituind majoritatea exemplarelor din tezaur. Putem observa că și denarii tezaurului de la Bozieni se încheie cu piese de la Vespasianus. Mai adăugăm că tezaurul a fost găsit într-un strat de arsură al unei așezări autohtone, unde s-a descoperit o ceramică dacică și romană (fragmente de amfore). Vasul în care au fost păstrate monedele, este atribuit unei perioade de timp prea mari: sec. I i.e.n. — sec. III e.n.⁷. Prin existența în această așezare a oaramicii lucrată la roată, cenușie și mai ales roșie⁸ credem că stațiunea este carpică, chiar dacă editorii tezaurului, derutați de apariția unor monede din sec. I e.n., n-au îndrăznit să o atribuie populației carpice⁹.

Apariția acestor două tezaure, cu o compoziție asemănătoare, în așezări carpice, nu o considerăm întâmplătoare și vom mai reveni la aceasta.

Metallul. Toate monedele de la Rîpile sînt de argint. Totodată, emisiunile lui M. Antonius, Vitellius și Vespasianus sînt denari. Chiar și cele două piese „barbare” imită denari, așa încît le putem considera că aparțin acestui nominal.

Axul. Din cauza uzurii, la cîteva monede nu am precizat axul. Facem observația că denarul „barbar” de la M. Antonius are axul complet orizontal, fapt oarecum neobișnuit.

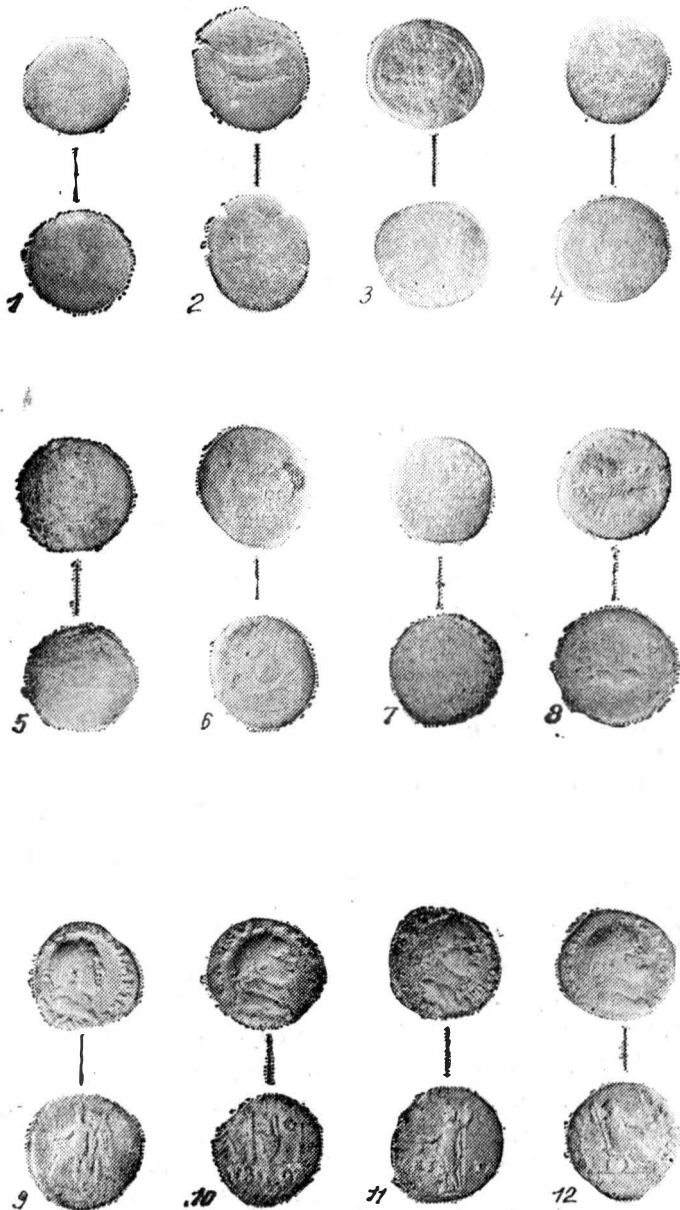
Ponderea. Cele 16 monede de la Rîpile cîntăresc 47,51 g, avînd o greutate medie de 2,969 g. Denarii de legiuni au greutatea între 2,60 g și 3,28 g, media fiind de 2,93 g, pe cînd denarii imperiali au greutatea între 3,04 g și 3,29 g, cu o medie de 3,16 g. Piese „barbarizate” au o pondere cu mult sub cea normală, de 2,38 g și 2,73 g (tabelul nr. 2). Deci, greutatea medie a celor 16 denari de la Rîpile nu atinge 3 g, la fel ca și la tezaurele de la

6 M. Chițescu, V. Ursache, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 703-707.

7 *Ibidem*, p. 704-705.

8 S-a constatat că ceramica roșie lucrată la roată crește cantitativ în așezări pe măsura evoluției culturii carpice (Cf., Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 70).

9 M. Chițescu, V. Ursache, *op. cit.*, p. 704.

Pl. II. — Monede din tezaurul de la Rîpile : 1-8, denari de la M. Antonius ; 9, denar de la Vitellius ; 10-12, denari de la

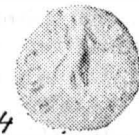

1

2

3

4

1

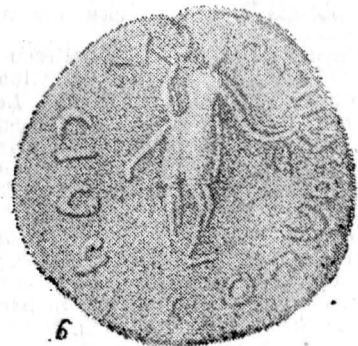
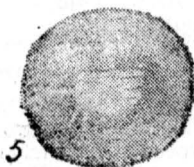
2

3

4

1

5

6

Pl. III. — Monede din tezaurul de la Ripile : 1-2. denari de la Vespasian ;
3, denar „barbarizat” de la M. Antonius ; 5, același denar, în desen (3 M) ;
4, denar roman imperial ; 6, același denar, în desen (8/1).

Ghindăoani (2,33 g)¹⁰ și Bozieni (2,324 g)¹¹. Socotim că greutatea medie scăzută a monedelor de la Rîpile, situație similară cu cea de la Ghindăoani și Bozieni, nu este întimplătoare.

Identificarea monedelor. Am folosit pentru identificarea pieselor din tezaur un singur catalog, *BMC*¹², care să fie utilizabil și pentru emisiunile lui M. Antonius și pentru cele imperiale. Însă, denarii „barbari” ne-au pus în fața unor probleme diferite. Dacă moneda nr. 15, prin imaginile de pe avers și revers, poate fi atribuită cu multe șanse de reușită emisiunilor legionare ale lui M. Antonius, denarul „barbar” de la nr. 16 poate fi ori din secolul I (Titus sau Domitianus), ori din secolul al II-lea e.n. (M. Aurelius sau L. Verus, caesari). Literele „legendelor” nu ne ajută cu nimic, deoarece, cel mult, doar cîteva litere grecești ar putea fi recunoscute.

Conservarea. Denarii de la Rîpile sînt foarte tociți, mai ales cei de la M. Antonius. Monedele imperiale sînt mai bine conservate, deși sînt, de asemenea, tocite. Interesant, ni se pare faptul că și piesele „barbare” par a fi tocite.

Amintim că și cele 14 exemplare identificate la Bozieni, datate între 78 î.e.n. — 69/70 e.n., sînt foarte tocite, cu efigiile șterse; mai facem remarca, că metalul este foarte friabil ceea ce n-ar fi permis reluarea lor prea îndelungată, aceasta, în cazul cînd structura metalului n-a fost afectată de incendiu sau de coroziunea internă. De altfel, tezaurul de la Bozieni a fost găsit într-un strat de arsură.

CONSIDERAȚII NUMISMATICE ȘI ISTORICE. La descoperirea de la Bozieni, 5 monede au contramărci: un denar din 78 î.e.n. și 4 ex. de la M. Antonius. S-a presupus că monedele de la Bozieni sînt contrafaceri locale de la sfîrșitul sec. I — începutul sec. II e.n., atestînd existența unui atelier local de contrafaceri¹³.

Și în tezaurul de la Rîpile apar contramărci pe 6 denari ai lui M. Antonius (nr. 1, 2, 5-8). Contramărcile sau inciziile au fost explicate prin verificările efectuate asupra metalului monedelor, avînd rolul de a demonstra calitatea bună a aliajului¹⁴. Și numismații români au înclinat să accepte această ipoteză¹⁵. L. Ruzicka, cu mulți ani în urmă, a scos în evidență fap-

10 Gh. Poenaru Bordea, V. Mihailescu-Bîrliba și Alex. Artimon, în *SCIV*, 19, 1968, 4, p. 597-609; V. Mihailescu-Bîrliba și Gh. Poenaru Bordea, în *SCN*, V, 1971, p. 385-388; V. Mihailescu-Bîrliba, *Legăturile dintre lumea romană și populațiile „barbare” de la est și nord de Carpații Răsăriteni în prima jumătate a mileniului I e.n., reflectate în primul rînd prin descoperirile monetare* (Teza de doctorat), București, 1974, tabelul XXXI (manuscris).

11 M. Chițescu, V. Ursache, *op. cit.*, p. 705-706.

12 H. Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londra.

13 M. Chițescu, V. Ursache, *art. cit.*, p. 705-706.

14 Francesco Gnecci, în *RIN*, III, 1890, p. 6 și urm.

15 B. Mitrea și C. S. Nicolaescu-Plopșor, în *Materiale*, I, 1953, p. 581; B. Mitrea, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 62; idem, în *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 22; M. Chițescu socotea, împotriva evidenței descoperirilor, că numai denarii veritabili au fost contramărcăți, piesele *fourrées* fiind excluse de la această operațiune (Cf., M. Chițescu, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 251); M. Chițescu și N. Angheliescu, în *Dacia*, NS, XVI, 1972, p. 305-306. Mai amintim și observația cercetătoarelor slovace E. Kolníková, după care denarii romani contramărcăți sînt concentrați pe teritoriul actual al României, inciziile semnificînd apartenența lor la spațiul unui dinast local dinainte de cucerirea romană (cf., E. Kolníková, în *SlovNum*, I, 1970 (*Zusammenfassung*), p. 72).

tul că inciziile apar pe monede uzate sau rău conservate și foarte rar pe cele bune ; ele se datează, la monedele republicane, cu aproximație — între 100—50 î.e.n.¹⁶. La rîndul său, M. Grant, după ce afirmă că aceste contramărci au fost introduse de guvernatori în provinciile nou cucerite, cu scopul de a fi acceptate de băștinași¹⁷, încearcă să explice inciziile : FA/ prin F (iscus) AV (gusti) și F.A.T., prin *Fiscus Augusti Tarraconensis*. Savantul englez este adeptul ideii că inciziile au fost executate de atelierele oficiale, fixînd limita lor inferioară pentru denarii republicani, pe la anul 6 î.e.n.¹⁸. În fine, E. Bernareggi este adeptul părerii după care contramărcile au la origine o activitate oficială, cu rolul de a arătat că moneda nu este subaerată¹⁹. Numismatul italian, după ce arată că asemenea incizii apar pe denarii imperiali pînă la Vespasianus și chiar pe bronzurile imperiale de la Nero pînă la Gallienus, crede că — în acest caz — ele arată repuneri de numerar vechi în circulație²⁰.

Ținînd cont și de cele de mai sus, la rîndul nostru facem următoarele observații 1. Contramărcile apar numai pe unii denari din aceeași emisiune. 2. Între baterea denarilor dintr-o emisiune și contramărcarea unora din exemplarele aceleiași emisiuni, a trebuit să treacă un anumit timp. 3. Aceeași contramărcă apare pe denarii unor emisiuni diferențiate cronologic²¹. 4. Contramărcarea implică o garantare în urma unei verificări²². 5. Apariția în același depozit monetar a unor piese din aceeași emisiune, unele cu incizii și altele fără, indică un *terminus post quem* mai tîrziu decît data baterii. 6. Existența în același tezaur a unor monede din două emisiuni diferite, dar cu aceeași contramărcă, arată un *terminus post quem* pentru

16 L. Ruzicka, în *Berliner Münzblätter*, N.F., Berlin, 1924, p. 5.

17 M. Grant, *From Imperium to Auctoritas. A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B. C. — A. D. 142*, Cambridge, 1969, p. 95.

18 *Ibidem*, p. 95-96.

19 E. Bernareggi, *Istituzioni di numismatica antica*³, Cisalpino-Goliardica, Milano, 1973, p. 94.

20 *Ibidem*.

21 În tezaurul de la Gherghina — Barboși, avem denari din 214 î.e.n. și 14 î.e.n., cu aceeași contramărcă (Cf., G. Severeanu, în *BSNR*, XIV, 1919, 31-32, p. 64).

22 Nu știm de ce natură era această verificare, dar putem presupune că era în legătură cu greutatea. L. Ruzicka (op. cit., p. 11), pornind de la existența unor quinari și aurei contramărcate, ca și a unor denari subaerati sau de foarte bună calitate, care au incizii, nu este de acord că menirea contramărcilor era de a verifica greutatea denarilor. De fapt, s-ar putea ca fiecare contramărcă să însemne încercări oficiale de a pune de acord greutatea monedei din circulație cu reducerile succesive de greutate ale denarilor romani, deși de mici dimensiuni. Cu alte cuvinte, monedele intrate pe filiera fiscului erau sortate în două loturi : 1. Monedele cu o greutate scăzută, uzate, subaerate, erau reintroduse în circulație, dar nu înainte ca prin contramărcare să fie investite cu valoare, chiar dacă aceasta însemna un caracter fiduciar pentru monedă ; diferitele reduceri ale denarului au condus la apariția pe aceeași piesă a mai multor incizii ; nu excludem nici faptul ca întreprinzătorii particulari să-și fi însușit ideea și să execute ei diferite contramărci pe monedele îndoielnice din posesia lor, astfel explicîndu-se gama largă de incizii existente ; s-ar putea, de asemenea, ca fiscul fiecărei provincii să albă contramărci deosebite ; 2. Monedele de bună calitate și pondere normală pentru perioada anterioară, dar supranormală în perioada cînd se face verificarea, mergeau la retopit, toată operațiunea justificîndu-se prin cîștigul realizat astfel și perfect explicabilă prin „legea lui Gresham” (Cf., S. Bolin, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A. D.*, Stockholm, 1958, p. 77).

tezaurizarea ambelor emisiuni, la o dată mai recentă decât moneda incizată din emisiunea ultimă ²³.

O problemă aparte și care ne poate ajuta în analiza noastră, o constituie monedele *fourrées*. Aparând încă de la sfârșitul sec. II î.e.n., asemenea monede se pare că au fost emisiuni oficiale, în momentele de dificultăți financiare ale statului roman ²⁴. Existența oficială a monedelor *fourrées* a fost confirmată de știrile furnizate de legislația lui M. Livius Drusus din 91 î.e.n. (Plinius, *HistNat*, XXXIII, 3, 46), de edictul lui Gratidian din 84 î.e.n., ca și de *Lex Cornelia testamentaria nummaria* din 81 î.e.n. Conform legislației lui Drusus, la 8 părți de aramă era o parte de argint, adică o monedă din 8 era *fourrée* ²⁵. Înfățișarea denarilor *fourrées* era atât de apropiată de cea a denarilor de bună calitate ²⁶, încât — numai în asemenea mod — se explică și incizarea unor piese *fourrées*, aceasta fiind o dovadă în plus că aceste monede erau produse ale monetăriei oficiale romane. S-a presupus, dar acest lucru nu a putut fi dovedit, că unele dintre monedele *fourrées* au fost bătute de către particulari ²⁷. Asemenea monede fiduciare aveau un curs forțat, fiind retrase periodic și schimbate de casele publice cu denari buni, cum a fost în urma edictului lui M. Marius Gratidianus (84 î.e.n.) și în timpul lui Caesar ²⁸. Pe de altă parte, se pare că unele emisiuni *fourrées* erau destinate populațiilor de dincolo de hotarele Imperiului, sub Augustus fiind bătuți denari *fourrées* pentru comerțul cu India ²⁹.

Existența denarilor *fourrées* în tezaurele de monede romane republicane sau „mixte” din Moldova, ne-a permis să sesizăm următoarele : 1. Contramărcile nu au dus la depistarea unor asemenea monede. 2. Mai mult, chiar unele piese *fourrées* au incizii, ceea ce arată în mod eloquent că rolul contramărcilor sau inciziilor nu era de a verifica calitatea metalului, ci mai degrabă a greutateii. 3. Aceste monede erau acceptate de către populația autohtonă împreună cu denarii buni, fără a sesiza calitatea lor reală. 4. Denarii *fourrées* sînt produse ale monetăriei oficiale romane, circulînd în lumea romană, de unde vin în *Barbaricum* ³⁰.

S-a susținut că, în cea mai mare parte, denarii republicani au fost reținuți de Traian ³¹ în 107 (Dio Cassius, LXVIII, 15), dar cercetări mai vechi și mai noi au arătat că denarii republicani, în adevăr, numai cei uzați ³²,

23 V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*

24 P. Petrillo Serafino, în *Ann*, 15, 1968, p. 11.

25 *Ibidem*, p. 12-26.

26 T. Hackens, în *RBN*, 153, 1962, p. 31.

27 Th. Mommsen—Blacas — De Witte, *Histoire de la Monnaie Romaine*, II, Paris, 1870, p. 80-81.

28 De altminteri, în tezaurele de denari romani republicani, monedele *fourrées* nu depășesc 1—2 exemplare (Cf., Th. Mommsen—Blacas — De Witte, *op. cit.*, p. 82-84 și nota 1, p. 82).

29 *Ibidem*, p. 33.

30 V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*

31 Poate aceasta a fost o măsură de contracarare a scăderii valorii aurului cu 40%, în urma prăzilor din războaiele dacice (Cf., S. Bolin, *op. cit.*, p. 233).

32 Probabil, numai denarii republicani cu o greutate și un titlu foarte înalt, monedele uzate continuînd să circule, deoarece erau corespunzătoare standardelor curente (S. Bolin, *op. cit.*, p. 57).

continuă să circule în Imperiu pînă la mijlocul secolului al III-lea³³, izolat, apărind și în tezaurile din sec. IV e.n.³⁴. Prin titlul lor scăzut, și denarii lui M. Antonius, abia din a doua jumătate a secolului al II-lea³⁵, vor începe a fi scoși din circulație, dar vor fi utilizați tot atîta timp cît și monedele republicane de argint³⁶.

Numai cînd denarul a fost depreciat de Septimius Severus cu mult sub standardul neronian, denarii republicani uzați, emisiunile lui M. Antonius și aproape toate piesele preveriene vor intra în raza de acțiune a „legii lui Gresham” și vor începe a ieși din circulație, mai ales pentru teaurizări și topire. Denarul, întrucît prin conținutul său de metal prețios reprezintă o valoare intrinsecă³⁷, va fi folosit mult timp în circulația din Imperiu, precum și în relațiile externe³⁸, ca o monedă cu o valoare sigură, preferată oricărei alteia. De aceea, credem că *denarius perpetuus*, termen care-i aparține lui Sture Bolin³⁹ și care desemnează denarul roman de pînă la Septimius Severus, va avea un tarif diferit față de monedele vechi și va fi teaurizat⁴⁰ abia după 194 e.n. Aceasta va fi principala cauză pentru care depozitele cu monede preveriene nu pot fi cu certitudine datate⁴¹.

Tendința din ce în ce mai pregnantă a unor numismați de a considera anul de emisie a unei monede romane, ca foarte apropiat de data sosirii ei pe teritoriul Daciei, ca și dorința de a lega cu orice preț documentul numismatic de evenimentul politic, au condus-o pe M. Chișescu la concluzia

33 Th. Mommsen—Blacas — De Witte, *op. cit.*, III, 1873, p. 121. În Dacia, proporția în care apar asemenea piese în tezaure, nu depășește 1—2% (Cf., D. Protase, în *Congresso Internazionale di Numismatica, 11-16 settembre 1961, II, Atti, Roma, 1966*, p. 427). În plus, noi informații precizează că Traian nu a demonetizat prin edict denarul preneronian care va circula oficial în secolele II-III e.n., și abia pe la 250-260 e.n., nu mai este recunoscut și acceptat ca monedă de stat (Cf., Sperber Daniel, în *NC*, 1970, 10, p. 111-115).

34 Th. Mommsen—Blacas — De Witte, *op. cit.*, p. 32, (Tezaurul Famars).

35 *Ibidem*, p. 31 ; S. Bolin, *op. cit.*, p. 79-80 ; A. Kuntz, *Obieg monetarny w Cesarstwie Rzymskim w latach 214/215-238 e.n. Od reform Karakalli do przywrócenia emisji antoniniana*, Katowice, 1971, p. 166.

36 Th. Mommsen—Blacas — De Witte, *loc. cit.*

37 „The denarii of the Roman Republic and the Roman Empire, together with the aurei of the Empire, can be said to be in principle *perpetual money*” (Cf., S. Bolin, *op. cit.*, p. 58).

38 „Es scheint mir eine Untersuchung notwendig, ob dies mit der grossen Münzverschlechterung unter Septimius Severus zusammenhängt, welche einen grossen schritt auf dem Wege des Denars von der Silbermünze zur Kupfermünze bedeutet. Nach dem, was wir oben über die Denareinfuhr von Nero bis Traian dargelegt haben, besteht die Möglichkeit, dass auch hier ganz ähnliche Verhältnisse eingetreten sind : die Germanen wollten vielleicht nach der Münzverschlechterung unter Septimius Severus nur die älteren, besseren Denare annehmen”. (Cf., S. Bolin, în *BerRGK*, 19, 1929, p. 136).

39 S. Bolin, *State and Currency...*, *op. cit.*, p. 58 : „It is on this account that the Roman denarius from the time of Republic and the early Empire can rightly be called a *denarius perpetuus*”.

40 *Ibidem*, p. 234 („When the new silver coins make their appearance in the hoards in the reign of Alexander Severus, they and the older coins clearly have quite different tariffs, this can be seen from the very fact that silver coins from the period after the debasement are almost entirely lacking in certain hoards, while in other they are numerous and in one case comprise over 95% of the coins”).

41 Th. Mommsen—Blacas — De Witte, *op. cit.*, p. 56-57 și p. 121-122.

că denarii lui M. Antonius au venit în Dacia ca stipendii, aproape în aceeași vreme când au fost emiși, iar concentrarea lor în tezaurele din estul Transilvaniei și Moldova centrală ar indica existența aici a regatului lui Dicomēs⁴². Nu negăm posibilitatea ca Dicomēs în acest teritoriu să-și fi avut regatul, ținând seama de realitățile arheologice, dar ne îndoiim că moneda lui M. Antonius poate constitui un argument în acest sens. Orice tezaur reprezintă un complex închis, așa încît desprinderea unui grup de monede pentru a susține o ipoteză istorică, ni se pare și o eroare de ordin metodologic. De aceea, trebuie să considerăm că denarii lui M. Antonius din tezaurele menționate de noi, au parvenit în teritoriul carpic în sec. II-III e.n., împreună cu monedele perioadei respective.

Găsit în așezarea carpică de la Stănița⁴³, un alt tezaur are o componență oarecum diferită de celelalte două menționate până acum (Bozieni și Rîpile), cei 12 denari fiind băuți între 98/117 și 173/174 e.n.; și la acest depozit monetar, constatăm o greutate medie foarte scăzută 2,476 g.

Una din descoperirile cele mai interesante din ultimii ani, o constituie tezaurul de la Ghindăoani, ai cărui denari, înșirați de la Traian până la Clodius Albinus, au o greutate medie de 2,33 g⁴⁴.

Asemănarea existentă între tezaurele de la Bozieni, Rîpile, Stănița și Ghindăoani, se manifestă în primul rînd prin calitatea pieselor care le alcătuiesc: o uzură ieșită din comun, greutatea foarte coborîte, un titlu scăzut și friabilitate. În timp ce la Bozieni și Rîpile, monedele *terminus post quem* se datează în sec. I e.n., la Stănița și Ghindăoani, monedele cele mai noi sînt emise la sfîrșitul sec. II e.n. Totuși, considerăm că analogiile constatate între cele 4 depozite de mai sus, primează și ne îndeamnă să le socotim una și aceeași categorie de descoperiri.

Despre tezaurul de la Ghindăoani s-a presupus fie că este produsul unui centru de imitații existent în Moldova, fie că ar proveni dintr-o așezare incendiată, fie că ar fi o încercare frauduloasă a unui atelier neoficial din Imperiu sau, în fine, este rezultatul unei selecții cu intenția de a scoate anumite monede din circulație și a le folosi în alte scopuri, cum ar fi, de pildă, confecționarea de podoabe⁴⁵. Cît privește monedele de la Bozieni și Stănița, explicația care s-a dat este destul de precisă sînt contrafaceri rezultate din ateliere neoficiale — ca cel de la Porolissum — localizate undeva în sudul Moldovei; aceste piese nu au circulat, iar tezaurizarea lor nu a avut loc⁴⁶.

Fără a încerca acum să vedem care este originea acestor emisiuni, socotim că asemenea descoperiri ne furnizează indicații prețioase privitoare la folosirea monedei romane în Moldova veacurilor II-III e.n. Descoperirea de monede în așezări denotă utilizarea lor în circulația curentă. Cînd astfel

⁴² M. Chițescu, în *SCIV*, 19, 1968, 4, p. 655-600.

⁴³ M. Chițescu și V. Ursachi, în *Carpica*, II, 1969, p. 145-150.

⁴⁴ Gh. Poenaru Bordea, V. Mihailescu-Bîrliba și Alex. Artimon, *op. cit.*; V. Mihailescu-Bîrliba și Gh. Poenaru Bordea, în *SCN*, V, 1971, p. 385-388.

⁴⁵ Gh. Poenaru Bordea, V. Mihailescu-Bîrliba și Alex. Artimon, *op. cit.*, p. 806 și urm.

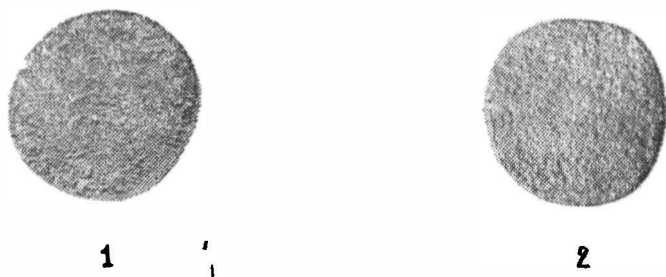
⁴⁶ M. Chițescu, V. Ursachi, în *SCIV*, 17, 1968, 4, p. 706-707; M. Chițescu, în *SCN*, IV, 1968, p. 134-135; M. Chițescu și V. Ursachi, în *Carpica*, II, 1989, p. 149-150.

de piese sînt uzate și au un titlu scăzut, înseamnă că au fost excluse în mod deliberat de la teaurizare, monedele de bună calitate fiind selectate pentru a fi ascunse. În acest caz, s-ar putea explica mai bine de ce în depozitele Bozieni și Rîpile, ultimele emisiuni sînt din sec. I e.n., ca și faptul că la Stănița și Ghindăoani, monedele *terminus ante quem* datează de la Traian. Mai socotim de cuviință să atragem atenția că toate tezaurele de mai sus au fost găsite în zona de puternică locuire carpică din Moldova de mijloc.

Și monedele romane găsite dispersat în așezările din Moldova, datele în veacurile II-III, ne pot furniza unele lămuriri prețioase. Astfel, în timpul săpăturilor arheologice de la Rîpile, s-a găsit o monedă de bronz bătută sub Antoninus Pius, ceea ce asigură odată în plus, datarea tîrzie a tezaurului nostru (Pl. IV/1, 2) ⁴⁷.

Prin uzura mare a monedelor emise de M. Antonius, prin existența unei imitații „barbare” după un denar de legiune, prin prezența unei alte imitații „barbare”, dar după un denar roman imperial (sec. I-II e.n. ?), ca și prin descoperirea tezaurului de la Rîpile într-o așezare carpică, credem că acest depozit, ca și cel de la Bozieni, aparține unei perioade mai tîrzii.

Apariția acestor două tezaure în așezări autohtone, datele cel mai de vreme în sec. II e.n., ca și compoziția lor destul de neobișnuită, ne fac să ne gîndim că asemenea monede poate au fost selectate, datorită calității lor proaste, diagramele lor de acumulare fiind nefavorabile ipotezei unor contrafaceri ⁴⁸. Alegerea unor asemenea piese, de cele de bună calitate, ne-ar indica că monedele bune erau teaurizate sau folosite în alte scopuri, pe cînd monedele de o calitate mai slabă erau păstrate de posesor în locuința sa, cel mai probabil — pentru a fi reintroduse în circulație.

Pl. IV. — Dupondius de la Antonius Pius, găsit în așezarea carpică de la Rîpile.

Deci, în mod logic, urmează să admitem că depozitele de la Bozieni și Rîpile, conform datelor numismatice și arheologice, trebuie să fie considerate ca făcînd parte din tezaurele mai tîrzii, ale veacurilor II-III e. n.

⁴⁷ Descoperirea a fost făcută în S 5, la metrul 18 și adîncimea de 0,30 m, tot în anul 1962. Este un dupondius de 10,02 g, foarte tocit.

⁴⁸ Gh. Poenaru Bordea, V. Mihailescu-Bîrlîba și Alex. Arămon, în SCIV, 19, 1968, 4, p. 607-609.

CATALOGUL MONEDELOR DIN TEZAURUL DE LA RÎPILE

M. Antonius

1. AR. ? Greut. 3,01 g. diam. 16 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : foarte tocită. Contramarcă (?).
2. AR. ? Greut. 2,86 g. diam. 19 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : foarte tocită. Contramarcă CA.
3. AR. ↘ . Greut. 3,28 g. diam. 18 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : tocită, mai ales pe revers.
4. AR. ? Greut. 2,72 g. diam. 17 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : foarte tocită.
5. AR. ? Greut. 3,02 g. diam. 17 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : foarte tocită. Contramarcă (?).
6. AR. ↙ . Greut. 2,60 g. diam. 19 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : tocită. Contramarcă (?).
7. AR. ? Greut. 2,80 g. diam. 17 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : foarte tocită. Pe avers, contramarcă C.
8. AR. ↘ . Greut. 3,15 g. diam. 19 mm.
BMC, Est, 189, tip gen., anii 32-31 î.e.n.
C : tocită. Contramarcă ↗

Vitellius

9. AR. ↓ . Greut. 3,09 g. diam. 18 mm.
BMC, 19, anul 69. Cohen², 119.
C : tocită.

Vespasianus

10. AR. ↘ . Greut. 3,10 g. diam. 17,5 mm.
BMC, 50, anii 70-71. Cohen², 43.
C : tocită.
11. AR. ↓ . Greut. 3,18 g. diam. 19 mm.
BMC, 71, anii 72-73. Cohen², 574.
C : tocită.
12. AR. ↓ . Greut. 3,04 g. diam. 18 mm.
BMC, 135, anul 74. Cohen², 363.
C : tocită.
13. AR. ↓ . Greut. 3,29 g. diam. 18,5 mm.
BMC, 136, anul 74. Cohen², 364.
C : tocită.
14. AR. ↓ . Greut. 3,26 g. diam. 19 mm.
BMC, 161, anul 75. Cohen², 371.
C : tocită.

„Barbară” — M. Antonius ?

15. Av. Vas de luptă cu visle, spre stînga.
Rv. Se distinge o mîină, care pare că ține un știndard.
AR. → . Greut. 2,30 g. diam. 16 mm.
BMC, Est, 189, tip gen. (?), anii 32-31 î.e.n.
C : foarte tocită.

„Barbară” — sec. I sau II e.n. ?

16. Av. Capul „împăratului” spre dreapta. E- C A L C A A . . .

Rv. Zeitate, în picioare, din față ; capul spre stînga.

 R V C I V V

AR. ↓ . Greut. 2,73 g. diam. 18 mm.

Tabelul nr. 1

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale (emitentul)	Anii de domnie	Anii între care se datează monedele din tezaur	Nr. de exemplare		Procentaj (%)
				Total	Pe an/ domnie	
1.	M. Antonius	—	32—31 î.e.n.	8	—	50
2.	Vitellius	69	69 e.n.	1	1	6,25
3.	Vespasianus	69—71	70—75 e.n.	5	0,45	31,25
4.	„Barbare”	—	—	2	—	12,50

Tabelul nr. 2

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale (emitentul)	Greutatea imedie (în grame)	Numărul de monede cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
			Normală (3,41—2,80 g)	Subnormală (—2,80 g)	Peste normală (+3,41 g)	Minimă	Maximă
1.	M. Antonius	2,93	6	2	—	2,60	3,28
2.	Vitellius	3,09	1	—	—	3,09	
3.	Vespasianus	3,17	5	—	—	3,04	3,29
4.	„Barbare”	2,56	—	2	—	2,38	2,73

THE HOARD OF ROMAN COINS FROM RÎPILE (GURA VĂII COMMUNE, BACĂU COUNTY)

Summary

The hoard from Rîpile was discovered in 1962, during the archaeological excavations in this Carpic settlement. The pot the coins were hidden in, belongs to the Carpic ceramics (the footnote 5). But not all the coins were recovered. They found 8 denarii of M. Antonius, 1 denarius of Vitellius, 5 denarii of Vespasianus, a „barbarously” denarius M. Antonius and a „barbarously” one of the 1st—IInd c. A.D.

This discovery is similar with the hoard found in the Carpic settlement from Bozieni (the footnote 6).

The denarii from Rîpile weigh 47.51 gm., having an average weight of 2.969 gm. The denarii of M. Antonius have an average weight of 2.93 gm, those Imperials of 3.16 gm. and the „barbarously“ coins of 2.555 gm. The hoards of Ghindăoani (the footnote 10) and Bozieni (the footnote 11) have also their average weight under 3 gm. (2.33 gm. and 2.324 gm.).

The coins from Rîpile are very worn-out and the metal is crumbly. The denarii from the hoards Bozieni, Ghindăoani and Stănița are also like the coins mentioned above.

Countermarks appear on six denarii of M. Antonius just like on five coins from Bozieni. The author affirms that they show a verification of the weight (the footnotes 14-23). He also asserts that the coins *fourees* are the products of the Roman official mint (the footnotes 24-30).

It is considered that the worn-out Republican denarii as well as those of M. Antonius were used until the IIIrd c. A.D. (the footnotes 31-41). That is why the hoards having such coins can be dated later.

M. Chițescu says that the denarii of M. Antonius came in Dacia as *stipendia*, about at the same time they were emitted and their presence in the hoards of eastern Transylvania and central Moldavia shows the existence in this part of Dacian's kingdom (the footnote 42). This is a methodological mistake, because we can't take a group of coins from a hoard.

The hoards of Rîpile and Bozieni are dated in the IInd—IIIrd c. A.D. being composed of bad quality coins which couldn't be amassed. So, we consider that these coins prove the existence of a monetary circulation at the Carpic tribes from Moldavia, in the IInd—IIIrd c. A. D.

FIGURE EXPLANATIONS

- Pl. I. — The pot of the hoard from Rîpile : 1. photo ; 2. drawing.
 Pl. II. — Coins of the hoard from Rîpile : 1-8, denarii of M. Antonius ; 9. denarius of Vitellius ; 10-12. denarii of Vespasianus.
 Pl. III. — Coins of the hoard from Rîpile : 1-2. denarii of Vespasianus ; 3. „barbarously“ denarius of M. Antonius ; 4. the same denarius, drawn (3/1) ; 5. „barbarously“ Roman Imperial denarius (the Ist — IInd c. A.D. ?) ; 6. the same denarius drawn (8/1).
 Pl. IV. — Dupondius from Antonius Pius, found in the Carpic settlement from Rîpile.